

(क) लक्खणपञ्चो

१. महावग्गो

१. रथूपमाय पुगलवीमंसनं

१. अथ खो मिलिन्दो राजा येनायस्मा नागसेनो तेनुपसङ्कमि । उपसङ्कमित्वा आयस्मता नागसेनेन सद्दिं सम्मोदि । सम्मोदनीयं कथं सारणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदि । आयस्मा पि खो नागसेनो पटिसम्मोदनीयेनेव मिलिन्दस्स रञ्जो चित्तं आराधेसि ।

अथ खो मिलिन्दो राजा आयस्मन्तं नागसेनं एतदवोच—“कथं भदन्तो जायति—किंनामोसि, भन्ते” ति ? “नागसेनो ति खो अहं, महाराज, जायामि । ‘नागसेनो’ ति खो मं, महाराज, सब्रह्मचारी समुदाचरन्ति । अपि च मातापितरो नामं करोन्ति—‘नागसेनो’ ति वा ‘सूरसेनो’ ति वा ‘वीरसेनो’ ति वा ‘सीहसेनो’ ति वा । अपि च खो, महाराज, सद्बु ज्ञापञ्चति वोहारो नाममत्तं यदिदं नागसेनो’ ति । न हेत्थ पुगलो उपलब्धती” ति ।

अथ खो मिलिन्दो राजा एवमाह—“सुणन्तु मे, भोन्तो पञ्चसता योनका, असीतिसहस्रा च भिक्खू ! अयं नागसेनो एवमाह—‘न हेत्थ पुगलो उपलब्धती’ ति । कलं नु खो तदभिनन्दितुं” ति ? अथ खो मिलिन्दो राजा आयस्मन्तं नागसेनं एतदवोच—“सचे, भन्ते नागसेन, पुगलो नूपलब्धति, को चरहि तुम्हाकं चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानप्यच्युभेसज्जपरिक्खारं देति ? को तं परिभुज्ञति ? को सीलं रक्खति ? को भावनमनुयुज्ञति ? को मगफलनिष्ठानानि

सच्छिकरोति ? को पाणं हनति ? को अदिनं आदियति ? को कामेसु मिच्छाचारं चरति ? को मुसा भणति ? को मज्जं पिवति ? को पञ्चानन्तरियकम्मं करोति ? तस्मा नत्थ कुसलं, नत्थ अकुसलं, नत्थ कुसलाकुसलानं कम्मानं कत्ता वा कारेता वा, नत्थ सुकतदुकटानं कम्मानं फलं विपाको । सचे, भन्ते नागसेन, यो तुम्हे मारेति, नत्थ तस्सापि पाणातिपातो । तुम्हाकं पि, भन्ते नागसेन, नत्थ आचरियो, नत्थ उपज्ञायो, नत्थ उपसम्पदा । ‘नागसेनो ति मं, महाराज, सब्रह्मचारी समुदाचरन्ती’ ति यं वदेसि, कतमो एत्थ नागसेनो”?

“किन्तु खो, भन्ते, केसा नागसेनो” ति ? “न हि, महाराजा” ति । “लोमा नागसेनो” ति ? “न हि, महाराजा” ति ।

“नखा.... दन्ता.... तचो.... मंसं.... न्हारु.... अट्ठु.... अट्ठुमिञ्जं.... वक्कं.... हदयं.... यकनं.... किलोमकं.... पिहकं.... पफासं.... अन्तं.... अन्तगुणं.... उदरियं.... करीसं.... पित्तं.... सेम्हं.... पुञ्बो.... लोहितं.... सेदो.... मेदो.... अस्सु.... वसा.... खेळो.... सिङ्घाणिका.... लसिका.... मुत्तं.... मत्थके मत्थलुङ्गं नागसेनो” ति ? “न हि, महाराजा” ति । “किन्तु खो, भन्ते, रूपं नागसेनो” ति ? “न हि, महाराजा” ति । “वेदना नागसेनो” ति ? “न हि, महाराजा” ति । “सञ्जा नागसेनो” ति ? “न हि, महाराजा” ति । “सङ्घारा नागसेनो” ति ? “न हि, महाराजा” ति । “विज्ञाणं नागसेनो” ति ? “न हि, महाराजा” ति । “किं पन, भन्ते, रूपवेदनासञ्जासङ्घारविज्ञाणं नागसेनो” ति ? “न हि, महाराजा” ति । “किं पन, भन्ते, अञ्चत्र रूपवेदनासञ्जासङ्घारविज्ञाणं नागसेनो” ति ? “न हि, महाराजा” ति । “तमहं, भन्ते, पुच्छन्तो पुच्छन्तो न पस्सामि नागसेनं । नागसेनसद्वो येव नु खो, भन्ते,

नागसेनो" ति? "न हि, महाराजा" ति। "को पनेत्थ नागसेनो? अलिकं त्वं, भन्ते, भाससि मुसावादं, नत्थ नागसेनो" ति?

अथ खो आयस्मा नागसेनो मिलिन्दं राजानं एतदवोच—“त्वं खोसि, महाराज, खत्तियसुखुमालो अच्वन्तसुखुमालो। तस्स ते, महाराज, मज्जन्हिकसमयं तत्ताय भूमिया उण्हाय वालिकाय खराय सक्खरकथलिकाय मद्वित्वा पादेनागच्छन्तस्स पादा रुज्जन्ति, कायो किलमति, चित्तं उपहञ्जति, दुक्खसहगतं कायविज्ञाणं उप्पज्जति। किन्तु खो त्वं पादेनागतोसि, उदाहु वाहनेना" ति?

“नाहं भन्ते, पादेनागच्छामि। रथेनाहं आगतोस्मी” ति। “सचे त्वं, महाराज, रथेनागतोसि, रथं मे आरोचेहि। किन्तु खो, महाराज, ईसा रथो” ति? “न हि, भन्ते” ति। “अक्खो रथो” ति? “न हि, भन्ते” ति। “चक्कानि रथो” ति? “न हि, भन्ते” ति। “रथपञ्चरं रथो” ति? “न हि, भन्ते” ति। “रथदण्डको रथो” ति? “न हि, भन्ते” ति। “युं रथो” ति? “न हि, भन्ते” ति। “रस्मियो रथो” ति? “न हि, भन्ते” ति। “पतोदलट्टि रथो” ति? “न हि, भन्ते” ति। “किन्तु खो, महाराज, ईसाअक्खचक्ररथपञ्चरथदण्डयुगरस्मिपतोदा रथो” ति? “न हि, भन्ते” ति। “किं पन, महाराज, अञ्जत्र ईसाअक्खचक्ररथपञ्चरथदण्डयुगरस्मिपतोदा रथो” ति? “न हि, भन्ते” ति।

“तमहं, महाराज, पुच्छन्तो पुच्छन्तो न पस्सामि रथं। रथसद्वो येव नु खो, महाराज, रथो” ति? “न हि, भन्ते” ति। “को पनेत्थ रथो? अलिकं त्वं, महाराज, भाससि मुसावादं, नत्थ रथो। त्वंसि, महाराज सकलजम्बुदीपे अग्गराजा। कस्स पन त्वं भायित्वा मुसावादं भाससि? सुणन्तु मे, भोन्तो पञ्चसता योनका, असीतिसहस्रा च भिक्खू! अयं मिलिन्दो राजा

एवमाह—‘रथेनाहं आगतोस्मी’ ति । ‘सचे त्वं, महाराज, रथेनागतोसि, रथं मे आरोचेही’ ति वुतो समानो रथं न सम्पादेति । कल्लं नु खो तदभिनन्दितुं” ति ?

एवं वुते, पञ्चसता योनका आयस्मतो नागसेनस्स साधुकारं दत्वा मिलिन्दं राजानं एतदवोचुं—“इदानि खो, त्वं, महाराज, सक्कोन्तो भासस्सू” ति ।

अथ खो मिलिन्दो राजा आयस्मन्तं नागसेनं एतदवोच—“नाहं, भन्ते नागसेन, मुसा भणामि । ईसं च पटिच्च, चक्कानि च पटिच्च, रथपञ्चरं च पटिच्च, रथदण्डकं च पटिच्च ‘रथो’ ति सङ्घा समञ्चा पञ्चति वोहारो नाममत्तं पवत्तती” ति ।

“साधु खो त्वं, महाराज, रथं जानासि । एवमेव खो, महाराज, मय्हं पि केसे च पटिच्च, लोमे च पटिच्च.... मत्थके मत्थलुङ्गं च पटिच्च, वेदनं च पटिच्च, सञ्जं च पटिच्च, सङ्घारे च पटिच्च, विज्ञाणं च पटिच्च, ‘नागसेनो’ ति सङ्घा समञ्चा पञ्चति वोहारो नाममत्तं । परमत्थतो पनेत्थ पुग्गलो नूपलब्धति । भासितं पेतं, महाराज, वजिराय भिक्खुनिया भगवतो सम्मुखा-

‘यथा हि अङ्गसम्भारा, होति सद्गे रथो इति ।

एवं खन्धेसु सन्तेसु, होति सत्तो ति सम्मुति’ ” ति ॥ (सं. नि. ५/१०/६)

“अच्छरियं, भन्ते नागसेन, अब्धुतं भन्ते नागसेन । अतिचित्रानि पञ्चपटिभानानि विसज्जितानि । यदि बुद्धो तिट्टेय्य साधुकारं ददेय्य—‘साधु साधु, नागसेन, अतिचित्रानि पञ्चपटिभानानि विसज्जितानी’ ” ति ।